

שומע כעונה בתפילה

א. האם דין שומע כעונה נאמר גם בעולם התפילה או רק בעולם הברכות? נצא לדרך במפגש ראשוני עם המחלוקת בין רבן גמליאל לחכמים (משנה ר"ה ד, ט):
כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן.

מהי המחלוקת בין חכמים לר"ג? חשוב: מה יענה ר"ג על השאלה אם דין שומע כעונה נאמר בתפילה? מה יענו חכמים?

הברייתא מרחיבה במחלוקת ומביאה דיון בין חכמים לר"ג (ר"ה לד):
כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד וכו'. תניא, אמרו לו לרבן גמליאל: לדברך, למה צבור מתפללין? אמר להם: כדי להסדיר שליח צבור תפלתו (כדי ששליח הציבור יתפלל לבד לפני התפילה בציבור ותפלתו תהיה סדורה בפיו) אמר להם רבן גמליאל: לדבריכם, למה שליח צבור יורד לפני התיבה? אמרו לו: כדי להוציא את שאינו בקי אמר להם: כשם שמוציא את שאינו בקי - כך מוציא את הבקי.

מתי שליח ציבור מוציא את השומעים לפי חכמים?

ב. חכמים מחלקים בין בקיא ובין שאינו בקיא. מדוע הבקיא צריך להתפלל בעצמו? זוהי חובה ייחודית בתפילה או דין כללי בכל שומע כעונה שמחייב לכתחילה לצאת בדיבור? חילוק זה בין בקי לשאינו בקי מזכיר חילוק דומה שנאמר בברכת המזון (ברכות מה):

אמר אביי, נקיטינן: שנים שאכלו כאחת - מצוה ליחלק (ושכל אחד יברך בעצמו) תניא נמי הכי: שנים שאכלו כאחת - מצוה ליחלק; במה דברים אמורים - כששניהם סופרים, אבל אחד סופר ואחד בור - סופר מברך, ובור יוצא.

להבנת ה**ראבי"ה** מדובר בדינים דומים שמלמדים עקרון כללי שנכון בכל מרחבי דין שומע כעונה (ח"ב ראש השנה תקמו):

אבל בברכות של כל השנה לא קיימא לן כוותיה (דרשב"ג), אלא כל יחיד ויחיד חייב לקרותם אם הוא בקי. והא דאמרינן בפרק לולב הגזול דשומע כעונה ותו אמרינן שמע ולא ענה יצא פירש רבינו שלמה התם במי שאינו יודע לא לקרות ולא לענות אם שמע וכיוון לבו אף על פי שלא ענה יצא, וזה מסייע לדברינו. אי נמי המתפללים בציבור (ונמצאים באמצע תפילתם בחזרת הש"ץ) ושליח ציבור אומר קדיש ואומר יהא שמיה רבא ישתקו מתפלתו וישמעו והרי הן כעונין ולכשיגמור הקדושה יחזרו לתפלתן, וכן תיקן רב יהודאי גאון. והכא נמי אנוס, שהתחיל כבר, אבל לכתחילה לא, דאמרינן בפרק מי שמתו אמר רבי יהושע בן לוי הנכנס לבית הכנסת אם יכול להתחיל ולגמור עד שיגיע שליח ציבור לקדושה יתחיל ואם לאו לא יתחיל, אלמא דלא סמיכין לכתחילה להיות שומע כעונה... ואם אינו בקי אפילו חבירו יחיד מפיק ליה, דומיא דסופר ובור דסופר מברך ובור יצא, כדאמרינן בפרק שלשה שאכלו.

מה המסקנה בהיקף דין שומע כעונה שלומד הראבי"ה מהחלוקה בין בקי לשאינו בקי?

לדעתו, החלוקה בין בקי לשאינו בקי משקפת יסוד כללי בדין שומע כעונה – לכתחילה על האדם לקיים את המצוה בעצמו ודין שומע כעונה נאמר רק בדיעבד, כשאינו יכול לקיים בעצמו.

האור זרוע חולק וסובר שבדרך כלל גם אדם 'בקי' שיודע לברך בעצמו יכול לצאת לכתחילה בשמיעה. לדעתו החלוקה בין בקי לשאינו בקי היא הלכה ייחודית לתפילה וברכת המזון שמקורה בדרשת הירושלמי. נקדים לדבריו את סוגיית הירושלמי, סוגיה שעוד נשוב אליה בהמשך (ברכות ג, א):

תני כל מצות שאדם פטור (כלומר שכבר יצא ידי חובה) אדם מוציא את הרבים ידי חובתן (שאע"פ שיצא מוציא) חוץ מברכת המזון (שאם כבר בירך לא יכול להוציא אחרים)... א"ר לייא שנייא היא ברכת המזון דכתיב בה [דברים ח י] ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך מי שאכל הוא יברך. ר' יוסי ור' יודא בן פזי הוו מתיבין אמרו לא מסתברא בק"ש שיהא כל אחד ואחד משנן בפיו לא מסתברא בתפילה שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו.

ניתן היה להבין שדרשת 'מי שאכל הוא יברך' עוסקת רק בדין אע"פ שיצא מוציא – שבניגוד לשאר המצוות שבהן אע"פ שיצא מוציא, בברכת המזון רק מי שלא יצא מוציא. אולם, האור זרוע קורא אותה על רקע דברי ר' יוסי ור' יודא בן פזי ולומד ממנה על ייחודיות מצוות אלו (ח"ב רסב):

הלכך כל הברכות שהן חובה... אף על פי שיצא מוציא ואפילו ברכת המצות שזה עושה המצוה וחבירו מברך עליו, ואפילו הוא בקי חבירו מברך עליו ואפילו לכתחילה חוץ מברכת המזון וק"ש ותפילה, כהיא דברכות פרק מי שמתו ירושלמי... ומסיק א"ר לא שנייא היא ברכת המזון דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא יברך ר' יוסי ור' יהוד' בן פזי הוו מתיבין אמרו לא מיסתבר בק"ש שיהא כל אחד ואחד משנן בפיו לא מסתברא בתפילה שיהא כל אחד ואחד מבקש עליו רחמים ע"ע. פי' הני שלשה אף על פי שהן ברכות שהן חובה... אפילו הכי אין סברא לומר שיהא חבירו מוציא והוא יודע בעצמו אלו הברכות והטעם כדפרי' אבל שאר ברכות אף על פי שיודע בעצמו חבירו מברך עליו, ואם בעצמו אינו יודע גם באלו שלשה בבהמ"ז ובק"ש ובתפילה חבירו מברך עליו ומוציא אותו י"ח.

מהי המחלוקת בין האור זרוע לראבי"ה? באילו מקרים היא תבוא לידי ביטוי?

ג. המשותף לאור זרוע והראבי"ה הוא ההבנה שדין שומע כעונה נאמר עקרונית גם בתפילה. דבר זה משתקף בכך שלדעתם גם יחיד יכול להוציא מתפלל שאינו בקי ולא רק שליח ציבור¹, וכפי שראינו לעיל בדברי האור זרוע (שם):

ואם בעצמו אינו יודע גם באלו שלשה בבהמ"ז ובק"ש ובתפילה חבירו מברך עליו ומוציא אותו י"ח.

וכן בראבי"ה (שם):

ואם אינו בקי אפילו חבירו יחיד מפיק ליה, דומיא דסופר ובור דסופר מברך ובור יצא.

1. נקודה חשובה נוספת היא שלדעתם החלוקה היא רק לכתחילה, אך בדיעבד גם בקי יוצא בשמיעה.

ראשונים רבים חלקו על הרחבה זו של דברי חכמים ליחיד, וסברו שרק שליח ציבור יכול להוציא מתפלל שאינו בקי. נלמד למשל את דברי **הטור** (אור"ח תקצד):

יחיד שלא התפלל ט' ברכות (בר"ה) אין תבירו יכול להוציא שאין יחיד נעשה שליח לחבירו להוציא ידי תפלה אלא אם כן ב' (בשליח ציבור במניין). **כתב הרי"ף** גיאת הא דאמרינן סופר מברך ובור יוצא דוקא בברכת המזון וברכת המצות שנהגו להשמיען אפילו ליחיד מה שאין כן בתפלה שלא נתקנה אלא בלחש, והכי שדר רב שרירא אין רשות למתפלל להשמיע קולו ולהוציא את שאינו בקי עד שירד לפני התיבה.

מהי סברת הטור והרי"ף גיאת? מדוע רק שליח ציבור יכול להוציא ולא יחיד?

הם מנמקים זאת בכך שהתפילה 'לא נתקנה אלא בלחש'. מה כוונתם? מה הקשר בין הדברים? נראה שאין כוונתו שהאיסור להתפלל בקול הוא שגורם לבדו לכך שלא יוכל להוציא, אלא שכאשר חכמים קבעו את גדרי התפילה והלכותיה וקבעו מי יכול להוציא, הם קבעו שחזן מוציא ולא יחיד משום שליח אסור להתפלל בקול.

ד. רבותינו הראשונים נחלקו אפוא האם רק שליח ציבור מוציא או גם היחיד. עמדת הטור שרק שליח ציבור מוציא מצמצמת משמעותית את היישום של דין שומע כעונה בתפילה. נמשיך למקום נוסף שמצמצם את דין שומע כעונה בתפילה, אל דיוקו של הכסף משנה ברמב"ם. **הרמב"ם** כותב (תפילה ה, ד):

וכיצד היא תפלת הציבור יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים, ואין עושין כן בפחות מעשרה גדולים ובני חורין, ושליח ציבור אחד מהם.

ובהמשך הפרק (שם, ט):

שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, כיצד בשעה שהוא מתפלל והם שומעים ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה הן כמתפללין, במה דברים אמורים כשאנו יודע להתפלל אבל היודע אינו יוצא ידי חובתו אלא בתפלת עצמו.

הכסף משנה מפרש (שם):

שליח ציבור מוציא את הרבים י"ח. משנה סוף ר"ה (דף לד. לה): כשם ששליח ציבור חייב כן כל יחיד ויחיד חייב ר"ג אומר שליח ציבור מוציא את הרבים י"ח ותניא בגמרא אמר להם רבן גמליאל לחכמים לדבריהם למה שליח ציבור יורד א"ל כדי להוציא את שאינו בקי ומפרש רבינו דהיינו דוקא כשהוא שומע ועונה אמן אחר כל ברכה.

מה התנאי לכך ששליח הציבור יוציא את השומע להבנת הכסף משנה ברמב"ם? תנאי זה קיים גם בשמיעת ברכות? חשוב היטב: מהי סיבת ההבדל?

הכסף משנה מתנה אפוא את יכולת החזן להוציא בכך שהמתפלל יענה אמן אחר כל ברכה. תנאי זה אינו קיים בברכות, ושם השומע יוצא מדין שומע כעונה גם ללא עניית אמן. מהי סיבת ההבדל? מה ניתן ללמוד ממנו על משמעות ואופן יישום דין שומע כעונה בתפילה? רבותינו ראו בהבדל זה פתח לטענה עמוקה ורחבה, וכך כותב **הברכת אברהם**, ר' **אברהם ארלנגר** (סוכה דף לח, עמ' רו):

ברמב"ם תפלה פ"ח ה"ט שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן כיצד בשעה שהוא מתפלל והם שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה הרי הן כמתפללין... עכ"ל ולשון הרמב"ם ברור שדין זה נאמר רק בעונה אמן אחר ברכת השליח ציבור וכ"כ בכסף משנה. וצ"ע הא קיימא לן שומע כעונה גם בלי שיענה אמן וכמש"כ בהל' ברכות הבאנו לשונו באות י"ג. והנראה בביאור הענין בעה"ת הוא עפ"י מה שכתב הרמב"ם בריש הלכות תפלה מצות עשה מן התורה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלוהיכם מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה וכו' ובהלכה ב' חיוב מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקב"ה ואח"כ שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנה ואח"כ נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כחו עכ"ל ונראה לומר דכל ענין שומע כעונה לא נאמר אלא במקום שישודו דין אמירה והיינו בברכות שתקנו חכמים או ברכת המזון דאורייתא וכן בקריאה דעל ידי זה ששמע דברים אלו יצא ידי חובתו מדקי"ל שומע כעונה, אבל בתפלה שישוד המצוה היא עבודה שבלב שמוציאה בפה על ידי זה שמתחנן לפניו כלשון הרמב"ם ועיין בשו"ע יתפלל דרך תחנונים כרש המבקש בפתח ובנחת וכו' ושם בביאור הלכה הביא כמה פוסקים דס"ל דזה מעכב בתפלה ודייקו כן מהרמב"ם, ובזה י"ל דלא מהני שומע כעונה דאין זה אלא אמירת התיבות והברכה ולא ענין תפלה ותחנונים. ומה שתקנו חכמים שבאינו בקי אפשר להוציאו בתפלה היינו דוקא בעונה אמן, והוא עפ"י מש"כ המגיד משנה הנ"ל מדקדוק לשון הרמב"ם דזה כמברך עצמו שמה שאמר אמן כלול בו מה שאמר חבירו ובזה י"ל דגם אמן דרך תחנונים החשיבו חכמים למי שאינו בקי.

הרב נחום רבינוביץ, בעל **היד פשוטה**, הולך בדרך דומה (שם ת, י):

נראה שרבינו מפרש את מחלוקתם של חכמים ורבן גמליאל כך. לדעת חכמים אין אדם יוצא אלא בתפילת עצמו "דרחמי נינהו" ובירושלמי אמרו "כדי שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו". אולם מה יעשה מי שאינו יודע? לזאת תקנו שירד ש"צ לפני התיבה, וכן אמרו לו חכמים לרבן גמליאל, "כדי להוציא את מי שאינו בקי". ברם אפילו אם ישמע מן הש"צ, איך יועיל זה להשוותו כאילו הוא התפלל בעצמו? הן נכון שלצאת ידי חובה קיימא לן שהשומע כעונה, אולם זהו במקום מילוי חובה בלבד. אבל בסופו של דבר צריך לבקש רחמים על עצמו, והרי לא ביקש? וראה בהלכות ברכות (א', יא'): כל השומע ברכה מן הברכות מתחילתה ועד סופה ונתכוון לצאת בה, יצא ידי חובתו ואע"פ שלא ענה אמן. וכל העונה אמן אחר המברך הרי הוא כמברך. מעתה זהו שכתב כאן: והן שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה הן כמתפללין. ברור שאין דרך אחרת כי אם למנות ש"צ להוציא את שאינו בקי, אבל עם כל זה לא יתכן לפטרו לגמרי מחובתו העצמית שיבקש רחמים בפיו ובליבו שלו על על פנים במה שהוא יודע. הואיל ואין לך עם הארץ כל כך שלא ידע תיבת אמן בלבד, הרי זה מספיק שיענה אמן נוסף על שמיעתו, ונמצא כמתפלל בעצמו... נמצא שלחכמים לעולם אין אדם יוצא כי אם בתפילת עצמו ממש: הבקי בתפילה שלמה, ושאינו בקי יוצא בשומע ועונה אמן שגם זה נחשב כמתפלל.

הסבר את דברי הברכה אברהם והיד פשוטה: מדוע דין שומע כעונה לא נאמר בתפילה? מדוע בכל זאת מתפלל שאינו בקי יכול לצאת בשמיעה ועניית אמן? מהי משמעות הדבר?

הם לומדים מהצורך בעניית אמן, צורך שלא קיים בדין שומע כעונה בברכות, שדין שומע כעונה כלל לא נאמר בתפילה. לכן המתפלל צריך לענות אמן כדי שיצא בשמיעת החזן – מתפלל שעונה אמן נחשב קצת כמי שהתפלל בעצמו, וחכמים הסתפקו בתפילה חלקית זו והגדירו אותה כתפילה. דין שומע כעונה לא נאמר בתפילה משום שתפילה צריכה להיות עבודה שבלב ותחנונים. מאחר שכך, על האדם להתפלל בעצמו, וחכמים הקלו במתפלל שאינו בקי שעניית אמן שלו לתפילת החזן תיחשב כתפילה.

ה. ראינו לעיל את המחלוקת האם רק שליח ציבור מוציא או גם יחיד, ולמדנו נימוק אחד לכך שיחיד אינו יכול להוציא, 'שלא נתקנה אלא בלחש'. ניפגש כעת עם נימוק נוסף לחלוקה בין יחיד לציבור ונלמד את דברי הריטב"א (ר"ה לד):

[ודכולי עלמא] מוציא לעולם את שאינו בקי בצבור מיהת אבל לא ביחיד... שכל אחד יש לו [לשנן] בפיו, אבל בצבור השיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו (הואיל והציבור נחשב כגוף אחד וברכת השליח ציבור נחשבת כברכת כולם), ומהאי טעמא פטר רבן גמליאל אף בבקי, והיינו דקאמר בברייתא בטעמא דידיה כשם שמוציא את שאינו בקי כלומר על ידי צירוף מה שאין כן ביחיד דעלמא, כן יש להוכיח להוציא את הבקי על ידי צירוף, שכולם כאיש אחד, ורבנן סברי דכיון דידע הייב הוא לשנן בפיו ולא מהני ליה צירוף מדרבנן.

מדוע רק שליח ציבור יכול להוציא מתפלל שאינו בקי ולא יחיד?

להבנת הריטב"א יסוד הדין בדרשת הירושלמי שמחייבת את האדם להתפלל בעצמו. זוהי הסיבה לכך שלא ניתן לצאת בשמיעת יחיד: על האדם להתפלל בעצמו. אולם, הציבור נחשב כגוף אחד והחזן כאחד מאיברי הגוף שמברך כנציג הגוף. מאחר שכך, ברכת החזן נחשבת כברכת כולם, וכאילו כל אחד מהם מברך בעצמו, 'בצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו'. סברה זו היתה אמורה להוביל לכך ששליח הציבור יוכל להוציא גם מתפלל בקי, וכך דעת רשב"ג. אולם, חכמים החמירו יותר ותבעו ממתפלל בקי להתפלל בעצמו, 'ורבנן סברי דכיון דידע חייב הוא לשנן בפיו ולא מהני ליה צירוף מדרבנן'.

1. נפגש בקצרה לסיום עם מקום נוסף שהריטב"א והר"ן מסבירים בדרך דומה. המשנה בברכות מצמצמת את דין שומע כעונה בברכות הנהנין לסעודת קבע² (ו, ו):

היו יושבין לאכול כל אחד ואחד מברך לעצמו הסיבו אחד מברך לכולן.

הגמ' מפרשת שאין צורך בהסבה דווקא אלא באכילה קבועה משותפת, והסבה היא רק ביטוי אחד לאכילה שכזו מבין ביטויים אפשריים נוספים. מדוע יש צורך באכילה קבועה משותפת כדי שאחד יוכל לברך עבור כולם והשאר יצאו בשמיעה? ממה הוא נובע? הר"ן הסביר את הדברים לאור דרשת הירושלמי שלמדנו שהטילה חובת ברכה אישית על כל אדם ואדם. בכל זאת, באכילה קבועה משותפת אחד יכול לברך לכולם, ונלמד את הסברו לדברים (מגילה יג: בדפי הרי"ף):

דהא קי"ל דשומע כעונה חוץ מברכת הנהנין דמי שנהנה ראוי שיברך כל אחד (הדרשה שלמדנו שמחייבת כל אחד לברך בעצמו ולא לצאת בשמיעה), אבל היכא דמברך גופיה מיחייב ואיכא קביעותא (שקבוע סעודה והסבו) דדמו כולהו כחד גופא (אז אחד יכול לברך לכולם כאשר הסבו)³.

2. הפוסקים נחלקו האם זה תנאי מעכב, והשו"ע והמשנ"ב מכריעים שהוא אינו מעכב.

נלמד גם את הסברו של הריטב"א שיחדד ויבהיר את הדברים (ברכות מב):
 אינו מוציא אלא כשהן דרך קביעותן וחבורה לפי שהן כגוף אחד וחשוב כאלו כל אחד ואחד
 מברך.

מה תפקיד הקביעות המשותפת וכיצד היא מאפשרת לצאת בשמיעה לכתחילה לפי הר"ן
 והריטב"א?

בברכת הנהנין יש כאמור חובה ייחודית שכל אדם יברך בעצמו ולא יצא בשמיעה, 'מי שאכל הוא יברך' בעצמו
 ולא יצא בשמיעת אחר. אולם, כאשר הם חבורה אחת שאוכלת ביחד הם נחשבים כגוף אחד, וממילא כאשר
 אחד מברך וכולם שומעים הדבר נחשב כביכול 'כאלו כל אחד ואחד מברך', שהרי הם גוף אחד שמברך ביחד.

חזור אל הסברו של הריטב"א לצורך בשליח ציבור, והשווה אותו לצורך בקביעות
 משותפת בברכות הנהנין.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. חכמים סבורים ששליח ציבור מוציא רק מתפלל שאינו בקי. זוהי הלכה ייחודית לתפילה או
 ביטוי לעקרון רחב בכל דין שומע כעונה? הצג את המחלוקת בין הראב"ה לאור זרוע.
2. האם יחיד גם יכול להוציא או רק שליח ציבור? הצג את מחלוקת הראשונים. הצג שני נימוקים
 לחילוק בין יחיד לשליח ציבור. מהי משמעות המחלוקת?
3. הכסף משנה מדקדק בדברי הרמב"ם ששליח ציבור מוציא רק כאשר המתפלל עונה אמן:
 "ומפרש רבינו דהיינו דוקא כשהוא שומע ועונה אמן אחר כל ברכה". זהו תנאי ייחודי בתפילה?
 כיצד מסבירים אותו היד פשוטה והברכת אברהם?

3. בברכת המזון עצמה הוסיפו תנאי נוסף של זימון, כלומר שרק כאשר שלושה אנשים אוכלים ומזמנים
 אחד יכול לברך לכולם.

שומע כעונה בתפילה ב

א. נשוב למחלוקתם של חכמים ורבן גמליאל האם שליח ציבור מוציא את כל המתפללים או רק מתפללים שאינם בקיאים, ונתבונן במוקד נוסף שלה. התנאים נחלקו מה הדין בראש השנה ויום כיפור, האם שליח ציבור יכול להוציא בימים אלו את כולם (ר"ה לה):

דתניא: ברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים - שליח ציבור מוציא הרבים ידי חובתו, דברי רבי מאיר (גם מתפללים בקיאים, וכדעת רשב"ג בכל השנה). וחכמים אומרים: כשם ששליח צבור חייב - כך כל יחיד ויחיד חייב (וש"צ מוציא רק מתפלל שאינו בקי). מאי שנא הני? אילימא משום דנפיש קראי (שיש בהם הרבה פסוקים) - והאמר רב חננאל אמר רב: כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר - שוב אינו צריך. **אלא משום דאושי ברכות** (שיש בהם ברכות רבות).

להלכה, נפסק כעמדה המקבלת את דברי רבן גמליאל בימים נוראים. והנה, רבן גמליאל סבור שהחזן יכול לפטור גם מתפלל שלא נמצא בתפילה, ובתנאי שלא היה יכול להגיע (ר"ה לה):
כי אתא רבין אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי שמעון חסידא: לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות, מאי טעמא - משום דאניסי במלאכה (ולא יכלו לבוא), אבל בעיר - לא (היה להם לבוא).
בימים הנוראים אנו פוסקים כאמור כר"ג והחזן יכול להוציא גם את המתפללים הבקיאים בתפילה. האם אנו מיישמים בימים הנוראים גם את החידוש שהחזן פוטר מתפללים אנוסים שלא יכלו להגיע לתפילה? לכאורה התשובה צריכה להיות חיובית - אנו פוסקים בימים הנוראים כר"ג ולדעתו חזן פוטר גם מתפללים אנוסים שלא יכלו להגיע לתפילה. וכך אכן אומר **הריטב"א** בשם רבו (שם):

כתב רבינו ז"ל ועם שבשדות [דאניסי ולא מצו למיתי לבי כנישתא בראש השנה וביום הכפורים שליח ציבור נמי מוציאן ידי חובתו, אבל דעיר אין שליח ציבור מוציאן ידי חובתו עד דאתו לבי כנישתא ושמעו משליחא דצבורא מתחלה ועד סוף]. ולישנא דגמרא לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות משום דאניסי, ורבינו ז"ל מפרש דהכי קאמר לא פטר רבן גמליאל מאותן שאינן בבית הכנסת אלא עם שבשדות וכו', והוא הדין כל דאניסי ואפילו בעיר ששליח צבור מוציאן ואפילו בקיאים, לאפוקי מאן דלא אניס אפילו אינו בקי לא פטר ליה שליח צבור (אם לא בא לשמוע), והכי ריהטא שמעתא שפיר, וכן פירש רבינו חננאל ז"ל.

ב. הרמב"ם פוסק אמנם כר"ג בראש השנה, שהחזן מוציא גם את הבקי, אך לא מזכיר כלל את החלוקה בין אנוסים למתפללים שיכלו להגיע לבית הכנסת (שם ה, י):

במה דברים אמורים בשאר ימות השנה חוץ מראש השנה ויוה"כ של שנת היובל, אבל בשני ימים אלו שליח ציבור מוציא את היודע כשם שמוציא מי שאינו יודע מפני שהם ברכות ארוכות ואין רוב היודעים אותן יכולין לכוון דעתן כשליח ציבור, לפיכך אם רצה היודע לסמוך בשני ימים אלו על תפלת ש"ץ להוציאן ידי חובתו הרשות בידו.

עולה מדבריו שהחזן מוציא רק מתפללים שבבית הכנסת ושומעים את התפילה, אך לא מתפללים שאינם בבית הכנסת ואפילו כאשר לא יכלו להגיע לתפילה - וקשה, אנו מקבלים הרי את עמדת רבן גמליאל בימים נוראים, ולדעתו חזן פוטר גם מתפללים שלא יכלו להגיע לבית הכנסת!

נסה להתמודד עם הקושיה. חשוב על סיבת הפסיקה כרבן גמליאל בימים הנוראים ועל אפשרות ליישם את עמדתו בצורה חלקית.

ג. הרב רבינוביץ הסביר את הדברים בעומק לאור הבנה יסודית של מחלוקת רבן גמליאל וחכמים. עם חלק מהדברים נפגשנו לעיל ונלמד תחילה את ביאורו למחלוקת (שם):

האחרונים תופשים על רבינו למה התעלם לגמרי מחילוק זה בין עם שבשדות לעם שבעיר, ולפי דבריו מוכיח שאין שליח ציבור מוציא אלא מי ששמע בלבד, אבל מי שלא היה נוכח שם כגון עם שבשדות אינו יוצא לגמרי, אף שאנוסים הם. ולא עוד אפילו מי ששמע מתנה רבינו דווקא "ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה", וזאת מנין לו? הלא שומע כעונה? נראה שרבינו מפרש את מחלוקתם של חכמים ורבן גמליאל כך. לדעת חכמים אין אדם יוצא אלא בתפילת עצמו "דרחמי נינהו" ובירושלמי אמרו "כדי שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו". אולם מה יעשה מי שאינו יודע? לזאת תקנו שירד ש"צ לפני התיבה, וכן אמרו לו חכמים לרבן גמליאל, "כדי להוציא את מי שאינו בקי" ... נמצא שלחכמים לעולם אין אדם יוצא כי אם בתפילת עצמו ממש: הבקי בתפילה שלמה, ושאינו בקי יוצא בשומע ועונה אמן שגם זה נחשב כמתפלל. מי שלא בא לבית הכנסת ולא שמע ולא ענה, אין להעלות על הדעת שהש"צ יוציאנו. אם בקי הוא חייב להתפלל בעצמו, ואם לאו ואנוס הוא רחמנא פטריה אבל לא יצא ידי חובתו... רבן גמליאל חולק. לדעתו שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתו, בדיוק כמו שאם התפלל כל יחיד בעצמו. ולזאת שאלוהו חכמים, לדברך למה ציבור מתפללין? והוא ענה להם שאין זה אלא להסדיר שליח צבור תפילתו, אבל הקהל באמת אינן חייבים לגמרי. תפילת הציבור היא כדוגמת קורבנות ציבור... אמנם בשאר תפילות אדם יכול לצאת ידי חובתו בתפילת עצמו, אבל כמו כן יכול לצאת בתפילת הש"צ. לדעת רבן גמליאל חובת התפילה היא על כל יחיד ויחיד רק אם אין שם ש"צ להוציא.

ממה נובעת המחלוקת בין חכמים לרבן גמליאל להסברו של היד פשוטה?

היד פשוטה ממשיך ומבאר כיצד החידוש שחזן יכול להוציא אנשים שלא יכלו לבוא לבית הכנסת נובע מתפיסתו העקרונית של רבן גמליאל (שם):

רבי יעקב בר אידי סבר שרק מי שהוא מזדהה בפועל עם אותו הצבור נמנה עליו. אין זה ענין לשומע כעונה, אבל מי שנוכח עם הש"צ באותו מעמד הרי מצטרף עמהם והש"צ נעשה שלוחם ומוציאם ידי חובתם. אבל מי שאינו במעמד זה איך יעשה הש"צ שלוחו? אמנם לזה מועיל אנוס, ועם שבשדות הואיל והם מתייחסים לקהל זה, ועכשיו הם אנוסים ואינם יכולים לבוא, גם הם נחשבים חלק מן הצבור וכאילו עמדו שם וייפו את כוחו של הש"צ לייצג גם אותם. אבל אנשי העיר שלא באו הרי הוציאו את עצמן מהכלל, ולפיכך אינן נמנין עם הצבור ואינם יוצאים בתפילת הש"צ... ברם כל זה אינו אלא לדעת רבן גמליאל שהוא סובר שמעיקר הדין הש"צ פוטר את כל היחידים הסמוכין עליו, והם אינם צריכים להתפלל בעצמן כלל. מה שאין כן לדעת חכמים שכל יחיד ויחיד חייב להתפלל בעצמו, לא יתכן לצאת ידי חובתו אלא אם כן שמע מהש"צ ואף ענה אמן. העם שבשדות אף שאנוסים הן אין עצה להוציאם אם לא שיתפללו בעצמם.

מדוע וכיצד חזן מוציא ידי חובה אנשים שלא יכלו לבוא לבית הכנסת לדעת ר"ג? כיצד הדבר קשור לתפיסתו העקרונית במשמעות תפילת הציבור והיחס בינה לתפילת היחיד?

שאלנו לעיל על הרמב"ם: מאחר שבראש השנה פוסקים כרבן גמליאל, ומאחר שרבן גמליאל מחדש שחזן פוטר גם אנשים שלא יכלו לבוא הכנסת, מדוע הוא אינו פוסק כך בראש השנה? **הרב רבינוביץ** מסביר זאת לאור היסודות שהתבארו (שם):

מעתה כשפסקו בגמרא כרבן גמליאל בראש השנה ויום הכיפורים בלבד משום דאוושי, האם פירושו של דבר שבימים אלה שונה דין תפילת הציבור עקרונית מדין של כל ימות השנה? האם נאמר שבכל השנה כל יחיד ויחיד חייב כחכמים, ובראש השנה ויום הכיפורים אין כאן אלא תפילת הציבור בלבד? ניתן להבין שרבן גמליאל וחכמים נחלקו במהות תקנת תפילת הציבור בכללותה, אבל אין שום מקור ואף לא סברה לחלק בין מהותה של התפילה ביום מן הימים... לפיכך מפרש רבינו שכאשר פסקו כרבן גמליאל בראש השנה ויום הכיפורים אין זה אלא למעשה כמותו, אבל לא מטעמו. היינו שאמרו משום דאוושי, ופירש רבינו שגם רוב היודעין אותן אין יכולין לכוון דעתן בהן כשליח ציבור. לפיכך אם רצה היודע בשני ימים אלו לסמוך על תפילת שליח ציבור להוציא ידי חובה הרשות בידו. אמנם הרשות בידו, אבל אם יודע בעצמו שבאמת בקי הוא ורוצה להתפלל תפילת המוסף ודאי עדיף, ולא כרבן גמליאל שהמתפלל בעצמו אין לו זכות מיוחדת. נמצא שבאמת הלכה חכמים בכל השנה כולה, כי כן היא עיקר תקנת תפילה בציבור שכל אחד חייב בתפילת עצמו, אולם בראש השנה ויום הכיפורים של יובל הרשות נתונה לסמוך על הש"צ מפני שגם רוב הבקיאים אינם בקיאים ממש באותן הימים. אבל ברור שמי שלא שמע ולא ענה – אפילו אנוס הוא מלבוא, ואין צריך לומר מי שהוציא עצמו מן הכלל – כזה אי אפשר שיצא בתפילת הש"צ הואיל ולא שמע ולא ענה אמן.

מדוע הרמב"ם אינו פוסק כר"ג בימים הנוראים בצורה מלאה?

המהות והיסוד של חיוב התפילה אינם שונים בראש השנה. אם לפי חכמים התפילה היא חיוב אישי על כל אדם ואדם ולא חיוב ציבורי שדומה לקרבן ציבור, אז היא כך גם בראש השנה. לכן, אי אפשר לקבל גם בראש השנה את החלקים בעמדת ר"ג שמובנים רק לאור תפיסת התפילה כקרבן ציבור וכחיוב ציבורי, כמו החידוש שחזן פוטר אנשים שלא יכלו להגיע לבית הכנסת. ניתן לקבל בראש השנה רק את החלקים שמובנים לאור תפיסת התפילה כחיוב אישי, כמו היכולת של החזן לפטור מתפלל בקיא שנמצא בבית הכנסת ועונה אמן.